

Original Article

An Examination of Leprosy through the Lens of Islamic Teachings

Akbar Sajedi^{1*} , Abdolnaser Rafi², Mirjafar Tabatabaei Chaharborj³

1- Tabriz University of Medical Sciences; Tabriz, Iran

2- Department of Laboratory Sciences, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

3- Department of Islamic Teachings, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

Article history:

Received: 06 August 2023

Revised: 16 September 2023

Accepted: 22 October 2023

ePublished: 06 November 2023

*Corresponding author: Akbar Sajedi, Tabriz University of Medical Sciences; Tabriz, Iran

Email: akbarsajedi@gmail.com

Abstract

Background and Objective: Leprosy (also known as Hansen's disease) is a disease that has been addressed in Islamic teachings. These teachings include recommendations regarding the causes, prevention, and treatment of leprosy. The present study aimed to organize and explain these recommendations.

Materials and Methods: This study was conducted through the library research method, searching such terms as "leprosy" and "leper" in narrative texts and examining the aforementioned terms in article databases.

Results: Islamic teachings provide nearly 30 recommendations for overcoming leprosy, categorized into four groups: causes of infection, comprehensive prevention and treatment methods, exclusive prevention methods, and exclusive treatment methods. The search results indicated that leprosy has been examined by researchers with jurisprudential, legal, and medical experiences. Nonetheless, no comprehensive research has ever examined leprosy by examining Islamic sources.

Conclusion: Among the four categories, teachings related to prevention method have the highest frequency, followed by those related to causes of infection. Teachings related to exclusive treatment and comprehensive prevention and treatment have, respectively, the lowest frequency. The Islam-recommended methods for the prevention and treatment of leprosy are very simple, low-cost, and natural. Regular skin and hair hygiene, avoiding illicit sexual relations, and using body-strengthening nutrients, along with spiritual practices, such as reciting Quranic verses, prayers, and supplications, highlight the miraculous scientific nature of Islam, while confirming skin-related empirical research.

Keywords: Infection, Islam, Leprosy, Narratives, Prevention, Treatment

Please cite this article as follows: Sajedi A, Rafi A, Tabatabaei Chaharborj M. An Examination of Leprosy through the Lens of Islamic Teachings. J Religions & Health. 2024; 4(1): ----. DOI: 10.32592/jorh.4.1.---

نگرشی بر بیماری جذام از منظر آموزه‌های اسلامی

اکبر ساجدی^{۱*} ID، عبدالناصر رفیع^۲، میرجعفر طباطبایی چهاربرج^۳

۱. دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران

۲. گروه علوم آزمایشگاهی دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران

۳. گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران

چکیده

سابقه و هدف: جذام از بیماری‌هایی است که در آموزه‌های اسلام مورد توجه قرار گرفته است. در این آموزه‌ها توصیه‌هایی ناظر به زمینه‌های ابتلا، پیشگیری و درمان جذام وارد شده است. سامان‌دهی توصیه‌های مزبور از یکسو و تبیین آن‌ها از سوی دیگر از اهداف پژوهش است.

مواد و روش‌ها: این پژوهش با روش کتابخانه‌ای انجام شده و با جست‌وجوی واژگانی نظیر «جذام» و «مجدوم» در متون روایی و با جست‌وجوی عناوین پیش‌گفته در پایگاه‌های ارائه مقالات به بررسی آن‌ها پرداخته است.

یافته‌ها: آموزه‌های اسلامی برای مقابله با جذام در چهار قالب زمینه‌های ابتلا، شیوه‌های جامع پیشگیری و درمان، شیوه‌های پیشگیری تنها و شیوه‌های درمان صرف قریب به سی توصیه را ارائه کرده‌اند. یافته‌ها در حوزه جست‌وجوی مقالات حاکی است که موضوع جذام در تحقیقات پژوهشگران با صبغه فقهی، حقوقی، پزشکی بررسی شده و هیچ تحقیق جامعی تاکنون جذام را با رویکرد پژوهش در منابع اسلامی بررسی نکرده است.

نتیجه‌گیری: آموزه‌های ناظر به پیشگیری بیشترین فراوانی را در بین چهار قالب پیش‌گفته داشته و آموزه‌های ناظر به زمینه‌های ابتلا در رتبه دوم و آموزه‌های ناظر به درمان صرف و آموزه‌های جامع پیشگیری و درمان به ترتیب کمترین فراوانی را در بین آموزه‌های اسلامی دارند. راه‌های پیشنهادی اسلام برای پیشگیری و درمان جذام بسیار ساده، کم‌هزینه و طبیعی است. توجه به بهداشت منظم پوست و مو، پرهیز از روابط جنسی نامشروع، استفاده از مواد مغذی تقویت‌کننده بدن، در کنار امور معنوی نظیر آیات قرآن، ادعیه و اذکار ضمن تأیید پژوهش‌های تجربی مرتبط با پوست از اعجاز علمی دین مبین اسلام حکایت دارد.

تمامی حقوق نشر برای دانشگاه علوم پزشکی همدان محفوظ است.

* نویسنده مسئول: اکبر ساجدی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران

ایمیل: akbarsajedi@gmail.com

واژگان کلیدی: جذام، ابتلا، درمان، پیشگیری، اسلام، روایات

استناد: ساجدی، اکبر؛ رفیع، عبدالناصر؛ طباطبایی چهاربرج، میرجعفر. نگرشی بر بیماری جذام از منظر آموزه‌های اسلامی. مجله بین رشته ای دین و سلامت ابن سینا، بهار و تابستان ۱۴۰۳ (۱): ۱-۱۱.

مقدمه

هزار نفر جمعیت بوده است. در سال ۱۳۹۳، ۲۶ مورد جدید بیماری گزارش شده است که از این تعداد ۲۰ مورد ایرانی هستند. میزان شیوع جهانی نیز بیش از ۹۰ درصد کاهش یافته است. حدود ۱۶ میلیون مورد بهبود یافته و از ۴ میلیون معلولیت پیشگیری شده است. شیوع جهانی جذام در آغاز سال ۲۰۱۴ میلادی ۱۸۹۰۱۸ مورد و تعداد جهانی موارد جدید در سال ۲۰۱۳ میلادی ۲۳۲۸۵۷ مورد بوده است. از سه کشور هند، برزیل و اندونزی نیز در سطح جهانی دارای بیشترین موارد جدید گزارش شده هستند [۱].

آنچه مقاله حاضر دنبال می‌کند، نگرشی دینی به مقوله جذام

بنابر اعلام اداره کنترل سل و جذام وزارت بهداشت، امروزه بیماری جذام بسیار کاهش یافته و سال‌هاست کشور جمهوری اسلامی ایران وارد مرحله حذف شده است، به‌طوری‌که در سال ۱۳۷۱ با میزان شیوع ۰/۴ در ده هزار نفر جمعیت وارد مرحله حذف بیماری در سطح کشوری و به ترتیب در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶ وارد مرحله حذف در سطح استانی و شهرستانی شده است. شمار موارد جدید جذام نیز از سال ۱۳۶۴ روندی رو به کاهش داشته است. میزان شیوع کشوری در سال ۱۳۹۳، ۰/۰۰۳ در ده هزار نفر جمعیت محاسبه شده و میزان کشف موارد نیز ۰/۰۳ در یک‌صد

منجر می‌شود [۷].

جذام عفونت منتشره‌ای است که اصولاً اعصاب محیطی و پوست را مبتلا می‌سازد و دو شکل دارد: [۱] لپروماتوز و [۲] توبرکولوئید. در بیماران مبتلا به جذام توبرکولوئید درجه بالایی از ایمنی نسبت به مایکوباکتریوم لپره وجود دارد و در بافت‌ها باسیل‌های خیلی کمی یافت می‌شود. این شکل از بیماری به‌صورت تکه‌های سرخی (اریتمی) بر روی پوست همراه با ضخیم‌شدگی و حساس بودن عصب‌ها تظاهر می‌نماید. در این شکل عفونت، حس بافت‌ها از بین می‌رود و به صدمات تصادفی مکرر منجر می‌شود که به همراه معلولیت حرکتی به بدشکلی و نقص عضو منتهی می‌شود. بیمارانی که دارای جذام لپروماتوز هستند، درجه پایینی از ایمنی نسبت به مایکوباکتریوم لپره دارند و تعداد زیادی باسیل در اعصاب محیطی و پوست آن‌ها یافت می‌شود. بیماری با درگیری وسیع پوست به همراه پلاک‌های اریتمی و نودول تظاهر می‌کند. پوست ضخیم و ایجاد صورتی شبیه شیر یکی از مشخصات این بیماری است [۷].

نام‌گذاری جذام به داء‌الاسد جالب‌توجه است. در وجه این تسمیه چنین گفته شده است: «به جذام داء‌الاسد می‌گویند؛ چون این بیماری صورت فرد مبتلا را تغییر می‌دهد و آن را در وانمودنش به ناتوانی و گردی چشمان شبیه صورت شیر می‌گرداند» [۳].

انتقال و سرایت بیماری جذام

راه‌های انتقال بیماری جذام هنوز دقیقاً اثبات نشده است، ولی به‌احتمال قوی می‌توان راه‌های ذیل را جزء عوامل انتقال جذام برشمرد: دستگاه تنفس، دستگاه گوارش، پوست، از طریق رحم مادر به نوزاد، تماس با بعضی حیوانات، حشرات و خاک محیط اطراف [۸].

علم پزشکی اذعان می‌کند که به‌احتمال زیاد راه سرایت جذام ترشحات بینی جذامی باشد. در بیماری جذام مایکوباکتریوم لپره و مایکوباکتریوم توبرکولوزیس از طریق ترشحات بینی فرد مبتلا منتقل می‌شود. مایکوباکتریوم لپره در کشورهای گرمسیری و نیمه‌گرمسیری یافت می‌شوند و در حدود ۱۱ - ۱۰ میلیون نفر را مبتلا می‌کند. عفونت در کودکان یا بالغین اتفاق می‌افتد، اما به‌علت دوره کمون طولانی ۱۰-۲۰ ساله و یا بیشتر، معمولاً بیماری بالینی در بزرگسالان دیده می‌شود [۷]. جالب‌توجه این‌که در روایات چهل‌سالگی به‌عنوان مرز ابتلا به بیماری‌های سختی چون جذام معرفی شده است. طبق روایات مزبور، اگر کسی تا چهل‌سالگی به جذام مبتلا نشود، دیگر به آن گرفتار نخواهد شد: علی بن مغیره از امام صادق (ع) نقل می‌کند که حضرت فرمود: «اگر عمر کسی تا چهل‌سالگی برسد، خدا او را از بیماری‌های سه‌گانه جنون، جذام و

است. جذام از جمله بیماری‌هایی است که در آموزه‌های اسلامی سخن از آن به‌میان آمده است. در این آموزه‌ها روش‌های پیشگیری و درمان این بیماری به‌صراحت مطرح شده است. تنوع و پراکندگی روش‌ها از یک سو و قابلیت بررسی داشتن آن‌ها از سوی دیگر مقتضی است کاری تحقیقاتی در راستای سامان‌دهی و تبیین آموزه‌ها صورت پذیرد. از این رو، پژوهش حاضر به‌دنبال یافتن پاسخ به این پرسش است که منابع اسلامی چه شیوه‌هایی برای پیشگیری و درمان جذام ارائه کرده‌اند؟ این پژوهش با هدف اصلی پیش‌گفته، اهداف فرعی ذیل را دنبال می‌کند: [۱] تقریب بین منابع اسلامی با پزشکی نوین در روش‌های پیشگیری، کنترل و درمان جذام، [۲] اشاره به راه‌های سرایت جذام در راستای تبیین اعجاز علمی بیانات دینی و [۳] زمینه‌سازی برای تحقیقات پزشکی در راستای یافتن ارتباط بین برخی از موارد مطرح‌شده در روایات نظیر زکام با بیماری جذام.

تعریف بیماری جذام

جذام یا آکله بیماری عفونی مسری و مزمنی است که پوست، عصب‌های پیرامونی و استخوان‌ها را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد [۲]. در برخی متون به این بیماری داء‌الاسد نیز اطلاق شده است [۳]. از بیماری‌های مخصوص انسان است که در زبان فارسی به آن خوره گفته می‌شود. سیر این بیماری بسیار کند بوده و با زخم‌های حاد تحلیل‌برنده انساج همراه است [۴]. معادل انگلیسی آن Leprosy است [۵].

عامل مولد بیماری جذام اولین بار در سال ۱۸۷۴ میلادی توسط پزشکی نروژی به نام جرارد هنریک آرموئر هانسن^۱ شناسایی شد. هانسن برای بررسی وضعیت بیماران جذامی با سفرهای متعددی براساس مطالعات اپیدمیولوژیک^۲ نتیجه گرفت که این بیماری باید مسبب قابل‌سرایت ویژه داشته باشد، نه یک منشأ وراثتی. وی متقاعد شد که عاملی شبه‌باکتری انتقال بیماری از فرد مبتلا به دیگری است. این تفکر جسورانه زمانی شکل گرفته بود که درک درستی از مفهوم بیماری مسری وجود نداشت و هنوز کسی نشان نداده بود که میکروارگانیسم می‌تواند سبب ایجاد بیماری در انسان شود. سرانجام هانسن اجسام میله‌ای‌شکلی به نام مایکوباکتریوم لپره^۳ که گاهی اوقات به آن باسیل هانسن نیز می‌گویند را در برآمدگی‌های بیماران جذامی کشف کرد. البته عدم حمایت اطرافیان وی و به‌سخره گرفتن نتیجه مطالعاتش سبب شد که هانسن با تردید درمورد کشف خود سخن بگوید و آنچه را مشاهده کرده بود، نه به‌عنوان باکتری عامل، بلکه چیزی شبیه باکتری معرفی کند [۶].

مایکوباکتریوم لپره عامل مولد بیماری جذام است که در رفتاری‌های پوست و اعصاب محیطی وجود دارد و به تخریب بافتی و تغییر شکل آن به‌علت از دست دادن حس و فعالیت حرکتی بافت

۲. لَا تَهَا تَهْجَمُ عَلَى وَجْهِ صَاحِبِهَا فَتَجْعَلَ وَجْهَهُ كَوَجْهِ الْأَسَدِ فِي تَعَجُّرِهِ وَ اسْتِدَارَةِ عَيْنِهِ.

1. Gerhard Armauer Hansen

2. Epidemiologic

3. Mycobacterium Lepae

پیشی ایمن سازد»^[۹].

در آموزه‌های دینی توصیه‌هایی درباره نحوه برخورد با جذامی مطرح شده است که بنابر احتمالی ضعیف به مسئله سرایت بیماری از طریق تنفس فرد مبتلا ناظر باشد. حضرت رسول اکرم (ص) فرمود: «همانا خداوند متعال برای شما مسلمانان ۲۴ کار را مکروه دانسته است ... و از جمله این‌ها که به مردی که مرض جذام دارد معاشرت و صحبت شود، مگر اینکه بین آن دو به اندازه یک ذرع فاصله باشد. ... از شخص جذامی فرار کن، همان‌طور که از شیر فرار می‌کنی»^[۱۰، ۱۱] و در حدیث زید بن ثابت وارد شده است که حضرت در پیمان ثقیف هنگامی که مردم با ایشان بیعت می‌کردند، به یک جذامی فرمودند: «برگرد، من با تو از همین جا بیعت کردم»^[۱۲]. البته معنای حدیث احتمالات دیگری نیز دارد که طبق آن دیگر ناظر به بحث سرایت و اگیرداشتن بیماری جذام نخواهد بود. از جمله اینکه حضرت اصلاً درباره سرایت بیماری جذام نهیاً و اثباتاً چیزی بیان نکرده و هدفش از برگرداندن جذامی این بوده که نمی‌خواست فرد جذامی وارد جمع مسلمانان شود و نگاه‌های تحقیرآمیز آنان او را ناراحت کند^[۱۳].

امروزه مشخص شده است که این بیماری چندان مسری نیست و فقط در صورت تماس طولانی و نزدیک بیمار با فرد سالم، سرایت می‌کند^[۱۴]. در نتیجه نمی‌توان به راحتی روایات بالا را ناظر به مسئله سرایت دانست، به‌ویژه اینکه روایاتی وجود دارند که به تماس نزدیک با جذامی دلالت داشته که ذیل عنوان «اخلاق‌شناسی جذام در آموزه‌های دینی» مورد اشاره قرار خواهند گرفت.

اخلاق‌شناسی جذام در آموزه‌های دینی

در کنار توصیه‌هایی که دین درباره پیشگیری و درمان جذام بیان کرده، اخلاقیاتی را در راستای توجه به احساسات روحی و درمان او مبذول داشته است. روایات فراوانی به‌صورت عمومی خدمت، محبت و پرستاری بیماران را مورد توجه قرار داده است. مُرَازِم بن حکیم گوید: با محمد بن مُصَافِ هم‌سفر شدم. ولی هنگامی که به مدینه رسیدیم، بیمار شدم. رفیقم، محمد، دائماً به مسجدالنبی می‌رفت و مرا تنها می‌گذاشت. از او نزد پدرش مصادف شکایت کردم و او جریان را به امام صادق (ع) عرض کرد. حضرت به محمد پیام فرستاد که نشستن تو نزد بیمار ثوابش بیشتر از نماز در

مسجدالنبی است^[۱۵]. یا در روایت دیگری از رسول‌الله (ص) چنین نقل شده است: «هرکس در برآوردن نیاز بیماری بکوشد، خواه آن نیاز را برآورد و خواه برنیاورد، از زیر بار گناهان خویش بیرون می‌رود، به‌سان روزی که از مادر زاده شده است»^[۱۶].

اما درخصوص بیماری جذام نیز روایاتی که با اخلاق پزشکی منطبق است، وارد شده است. به‌عنوان مثال، در روایتی از نگاه تیز و ادامه‌دار به جذامیان نهی شده است: پیامبر گرامی (ص) فرمود: «نگاهتان را به اهل بلا و جذامیان زیاد ادامه ندهید؛ چراکه این کار آن‌ها را اندوهگین می‌کند»^[۱۷].

از امام صادق (ع) نقل شده است که حضرت فرمود: «روزی امام سجاد (ع) درحالی که بر مرکبش سوار بود، از کنار جذامیان گذر می‌کرد. آن‌ها که به خوردن غذا مشغول بودند، حضرت را به صرف غذا دعوت کردند. حضرت فرمود: اگر روزدار نبودم، دعوت شما را می‌پذیرفتم. سپس حضرت به منزلشان تشریف برده و دستور دادند غذای لذیذ و پاکیزه‌ای فراهم شود و جذامیان را به طعام دعوت فرموده خود با آنان غذا خوردند»^[۱۸]. طبق روایات بالا، نه تنها درمان و توجه به سلامتی بیماران و جذامیان اهمیت دارد، بلکه نیازهای روحی و عاطفی آنان نیز باید در نظر گرفته شود. طبیعی است که محبت و توجه عاطفی تأثیر بیشتری در درمان آن‌ها خواهد داشت.

یافته‌های پزشکی در پیشگیری و درمان جذام

طبق تحقیقات پزشکی، جذام بیماری قابل‌درمانی است. داروهایی از قبیل ریفامپسین، داپسون و کلوفازیمین به‌عنوان درمان جذام مورد استفاده قرار می‌گیرند. واکسیناسیون با ب. ث. ژ (BCG) نیز می‌تواند فرد را در برابر بیماری سل و جذام محافظت کند. درمان جذام به نوع بیماری بستگی دارد. در جذام لپروماتوز، درمان با ترکیبی از داپسون، ریفامپسین و کلوفازیمین به مدت دو سال صورت می‌گیرد. در جذام توبرکلئید درمان شش‌ماهه با ریفامپسین و داپسون انجام می‌شود. رویارویی با بیماران مبتلا به جذام در انگلستان خیلی محدود بوده و در صورت مواجهه بایستی آن‌ها جهت درمان به لپرولوژیست ارجاع داده شوند^[۱۹].

نتایج

آموزه‌های اسلامی را در مسئله جذام می‌توان تحت چهار عنوان

فَآخِرَ بِهِ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ قُعُودُكَ عِنْدَهُ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِكَ فِي الْمَسْجِدِ.

۹. مَنْ سَعَى لِمَرِيضٍ فِي حَاجَةٍ قَضَاهَا أَوْ لَمْ يَقْضِهَا خَرَجَ مِنْ ذَنْبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ.

۱۰. لَا تُدِيمُوا النَّظَرَ إِلَى أَهْلِ الْبَلَاءِ وَالْمَجْدُومِينَ فَإِنَّ ذَلِكَ يَحْزَنُهُمْ.

۱۱. مَرَّ عَلَيَّ بَنُ الْحُسَيْنِ (ص) عَلَى الْمَجْدُمِينَ وَهُوَ رَاكِبٌ حِمَارَهُ وَهُمْ يَتَعَدَّوْنَ فَدَعَاؤُهُ إِلَى الْغَدَاءِ فَقَالَ: أَمَا إِنِّي لَوْ لَا أَنِّي صَائِمٌ لَفَعَلْتُ فَلَمَّا صَارَ إِلَى مَنْزِلِهِ أَمَرَ بِطَعَامٍ فُصِّلَ وَأَمَرَ أَنْ يَتَنَوَّقُوا فِيهِ ثُمَّ دَعَاهُمْ فَتَعَدَّوْا عِنْدَهُ وَتَعَدَّى مَعَهُمْ.

۵. إِذَا بَلَغَ الْمَرْءُ أَرْبَعِينَ سَنَةً آمَنَهُ اللَّهُ مِنَ الْأَدَوَاءِ الثَّلَاثَةِ الْجُنُونِ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ.

۶. إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ كَرِهَ لَكُمْ أَنْتَهُا الْأُمَّةُ أَرْبَعًا وَعَشْرِينَ خَصْلَةً ... وَكَرِهَ أَنْ يُكَلِّمَ الرَّجُلُ مَجْدُومًا إِلَّا أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمَجْدُومِ قَدْرُ ذِرَاعٍ ... فَرَّ مِنَ الْمَجْدُومِ فِرَارَكَ مِنَ الْأَسَدِ.

۷. ارْجِعْ فَقَدْ بَايَعْتُكَ.

۸. عَنْ مُرَازِمِ بْنِ حَكِيمٍ قَالَ: زَايَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ مُصَافٍ فَلَمَّا دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ اعْتَلَّتْ فَكَانَ يَمْضِي إِلَى الْمَسْجِدِ وَيَدْعُنِي وَحَدِي فَشَكَّوْتُ ذَلِكَ إِلَى مُصَافٍ

که آبشان آلوده است و رژیم غذایی ساکنانشان نادرست و محروم است، احتمال ابتلا به بیماری بالا است [۱۴].

پاکیزگی و تمیزی آبی که برای نوشیدن و امور بهداشتی استفاده می‌شود، از تأکیدات علمی و دینی است. امام رضا^(ع) فرمود: «هرکس از حمام سفالی را بردارد و آن را به خود بمالد تا تمیز شود و از این راه به مرض پیسی مبتلا شود، تنها خود را سرزنش کند و هرکس با آبی که قبلاً در آن غسل کرده‌اند، غسل کند و به جذام مبتلا شود، تنها خود را سرزنش کند» [۱۹]. طبق این روایت، عدم رعایت امور بهداشتی و استفاده کردن از وسایل غیرشخصی و آب غیربهداشتی عامل ابتلا به بیماری‌های پوستی نظیر پیسی و جذام است.

۲-۱ زمینه‌ها جذام در نسل انسان

۱-۲-۱ مجامعت با همسر حائض

مجامعت با همسر در حالت حیض از مصادیق روابط نامشروع است که انسان‌ها طبیعتاً از آن منجز هستند.

به نقل از ابوعمرو یا شعیب عرقونی: یک روز چهارشنبه در زندان بر امام کاظم^(ع) وارد شدم، درحالی‌که وی حجامت می‌کرد. به او گفتم: این روزی است که مردم می‌گویند هرکس در آن حجامت کند، گرفتار پیسی می‌شود. فرمود: «از این پیشامد بر کسی باید بیم داشت که مادرش در حال حیض او را آبستن شده است» [۲۰]. در روایتی از حضرت امام رضا^(ع) آمده است: «مجامعت با همسر هنگام حیض، جذام فرزند را ایجاد می‌کند» [۲۱]. پیامبر^(ص) فرمود: «هرکس با همسرش، درحالی‌که حائض است، هم‌بستر و صاحب فرزندی جذامی یا مبتلا به پیسی شود، تنها خود را سرزنش کند» [۲۲]. نظیر این روایت در منابع دیگر نیز آمده است [۱۰]. در تحقیقی تطبیقی، مجامعت با حائض به‌لحاظ دینی و علمی بررسی شده است. محققان این پژوهش اذعان می‌کنند که آنچه در آموزه‌های دینی مورد تأکید قرار گرفته، با یافته‌های علمی منطبق است [۲۳].

۲- آموزه‌های جامع پیشگیری و درمان

۱-۲ نمک

در آموزه‌های دینی خوردن نمک به‌عنوان عامل پیشگیری و درمان جذام معرفی شده است. در روایتی پیامبر گرامی اسلام می‌فرماید: «سه بار نمک خوردن پیش از غذا از بنی آدم ۷۲ نوع بلا را دور می‌سازد که از جمله آن‌هاست: دیوانگی، خوره و

دسته‌بندی کرد: دسته اول آموزه‌هایی است که زمینه ابتلا به جذام را برمی‌شمرد. دسته دوم آموزه‌هایی است که به عامل جامع پیشگیری و درمان مشترکاً ناظر است. دسته سوم به درمان تنها و دسته چهارم به پیشگیری تنها می‌پردازد. از این رو، بحث مقاله تحت چهار عنوان مزبور پیش خواهد رفت.

۱- آموزه‌های ناظر به علل و زمینه‌های ابتلا

۱-۱-۱ زمینه‌های جذام در خود انسان

۱-۱-۱ خوردن غده‌های درون گوشت

طبق روایات خوردن غده‌های درون گوشت علاوه بر مضرآتی که دارد، مسبب جذام است. حضرت علی^(ع) فرمود: «وقتی یکی از شما گوشت خرید، غده‌های داخل آن را بیرون بیاورد؛ زیرا تناول این غده‌ها رگ جذام را تحریک می‌کند» [۱۹]. تعبیر «یُحَرِّكُ» در این روایت ناظر به زمینه ابتلاست.

۱-۱-۲ خوردن تره‌تیزک به هنگام شب

تره‌تیزک جزء سبزی‌های خوراکی است که مزه‌اش تندوتیز است. از جمله مواد زمینه‌ساز جذام تره‌تیزک است. مصرف شبانه این تره در روایتی موجب جذام معرفی شده است. از امام صادق^(ع) نقل شده است که حضرت فرمود: «هر که شب تره‌تیزک خورد، رگ جذام او در بینی‌اش شروع به جنبیدن کند» [۱۹].

۱-۱-۳ خلال با شاخه ریحان و انار

از جمله موادی که برای جذام ممنوع شمرده شده، استفاده از شاخه ریحان و انار به‌عنوان خلال دندان است. توجه به بهداشت دهان و دندان و انتخاب وسیله و ماده‌ای که برای خلال و شست‌وشوی آن به کار می‌آید، در سلامتی بدن حائز اهمیت است. طبق روایتی، خلال با شاخه‌های گیاه ریحان و درخت انار تحریک‌کننده جذام هستند. پیامبر خدا^(ص) فرمود: «با چوب شاخه ریحان و شاخه انار خلال دندان نکنید؛ زیرا این دو رگ خوره را به جنبش درمی‌آورد» [۱۹]. عبارت «یُهَيِّجَانِ» ناظر به زمینه ابتلاست.

۱-۱-۴ اغتسال با آبی که قبلاً در آن غسل شده است

امروزه مشخص شده است که رعایت نکردن بهداشت نقش مهمی در انتقال و ابتلا به بیماری جذام دارد. بنابراین در مناطقی

۱۶. عَنْ أَبِي عُرْوَةَ أَخِي شُعَيْبٍ أَوْ عَنْ شُعَيْبٍ الْعَرَقُونِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ ع وَهُوَ يَحْتَجِمُ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ فِي الْحَبْسِ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ هَذَا يَوْمٌ يَقُولُ النَّاسُ إِنَّ مِنْ أَحْتَجِمَ فِيهِ أَصَابَهُ الْبَرَصُ فَقَالَ إِنَّمَا يُخَافُ ذَلِكَ عَلَى مَنْ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ فِي حَيْضِهَا.

۱۷. وَ إِيْتَانِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضُ يُؤَلِّدُ الْجَذَامَ.

۱۸. مَنْ جَامَعَ امْرَأَتَهُ وَ هِيَ حَائِضٌ فَخَرَجَ الْوَلَدُ مَجْدُومًا أَوْ أَبْرَصَ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ.

۱۲. إِذَا اشْتَرَى أَحَدُكُمْ لَحْمًا فَلْيُخْرِجْ مِنْهُ الْغُدَدَ فَإِنَّهُ عَرَقَ الْجَذَامَ.

۱۳. مَنْ أَكَلَ الْجُرْجِيرَ بِاللَّيْلِ ضَرَبَ عَلَيْهِ عَرَقُ الْجَذَامِ مِنْ أَفْهِ.

۱۴. لَا تَخْلُلُوا بَعْدَ الرِّيحَانِ وَلَا بِقَضِيبِ الرَّمَانِ فَإِنَّهُمَا يَهَيِّجَانِ عَرَقَ الْجَذَامِ.

۱۵. مَنْ أَخَذَ مِنَ الْحَمَامِ خَرْقَةً فَحَكَّ بِهَا جَسَدَهُ فَأَصَابَهُ الْبَرَصُ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ وَ مَنْ اغْتَسَلَ مِنَ الْمَاءِ الَّذِي قَدْ اغْتَسَلَ فِيهِ فَأَصَابَهُ الْجَذَامُ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ.

پیسی^{۱۹}» [۲۴].

۲-۳- حجامت

حجامت از جمله روش‌های مرسوم منابع اسلامی است. حجامت هم عامل پیشگیری جذام معرفی و هم برای درمان آن توصیه شده است. در روایتی آمده است که حضرت امام رضا^(ع) بعد از دستور به حجامت و رعایت مواردی از جمله نوشیدن برخی از مایعات چنین فرموده است: «اگر به این دستور عمل کنی، از انحراف صورت، لکه‌های سفید پوست، پیسی و خوره در امان خواهی ماند» [۲۱]. واژه «فَقَدْ أَمِنْتُ» در این روایت ناظر بر پیشگیری بودن حجامت است.

در روایت دیگری چنین آمده است که پیامبر به سر خود اشاره کرد و فرمود: «بر شما باد حجامت از سر که برای بیماری‌هایی نظیر دیوانگی، خوره، پیسی، خارش و درد دندان سودمند است» [۲۵]. واژه «تَنْفَعُ» در این روایت صریح در درمان بودن حجامت است.

پیامبر^(ص) به امام علی^(ع) چنین سفارش کرده است: «یا علی، غذای خود را با نمک آغاز کن و با نمک نیز تمام گردان؛ چراکه هرکس غذای خود را با نمک شروع کند و با آن پایان بخشد، از ۷۲ نوع بیماری رها شود که از آن جمله است: خوره، دیوانگی و پیسی» [۱۹].

طبق روایت اول، مصرف نمک قبل از غذا عامل پیشگیری از جذام و طبق روایت دوم مصرف نمک قبل و بعد غذا عامل درمان جذام شمرده شده است. از این رو، می‌توان نمک را هم جزء عوامل پیشگیری از جذام دانست و هم جزء داروهای شفابخش تلقی کرد. البته باید توجه کرد که نمک در کنار فوایدش، مضراتی دارد؛ چراکه استفاده بیش از حد آن مضر است.

۲-۲- گل نرگس

در روایتی از پیامبر اکرم^(ص) بوییدن گل نرگس درمان جذام معرفی شده است: «گل نرگس را هر روز بپوید، وگرنه هفته‌ای یکبار، وگرنه ماهانه و الا سالانه و اگر هم هیچ‌یک ممکن نشد، لااقل در طول عمر یکبار این گل را استشمام کنید؛ چون در دل نقطه‌ای از دیوانگی و خوره و پیسی وجود دارد که بوییدن گل نرگس، آن را از بین می‌برد» [۲۴].

طبق این روایت، زمینه ابتلا به جذام در همه انسان‌ها وجود دارد و استفاده از عطرها طبیعی موجود در عالم این زمینه را از بین می‌برد. بوی گل نرگس به اندازه‌ای اهمیت دارد که بوییدن روزانه یا هفتگی، ماهانه، سالانه و حتی یکبار در عمر نیز برای پیشگیری و درمان این بیماری توصیه شده است. با توجه به توصیه به بوییدن ماهانه گل نرگس، احتمالاً خشک‌شده آن و همین‌طور عطر طبیعی آن هم قابل استفاده باشد.

در این روایت تصریح شده است که در قلب هرکس دانه‌ای از جذام وجود دارد. در اینکه مراد از قلب چیست، باید گفت که قطعاً دستگاه گردش خون مراد نیست. واژه «یقلعها» در این روایت ناظر به درمان جذام است. پس گل نرگس را می‌توان عامل پیشگیری و درمان جذام دانست.

۳- آموزه‌های ناظر به درمان جذام

۱- آیه «يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ...» و «الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ...»

سفارش شده است که برای برص و جذام آیه سی‌ونهم رعد و یکم فاطر خوانده، نوشته و بر شخص موردنظر آویخته شود. متن عبارتی که بایستی خوانده، نوشته و آویخته شود، چنین است: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَ يَثْبُتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولَى أَجْنَحَةٍ مَّثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعَ بِاسْمِ قُلَانِ بْنِ قُلَانَةَ» [۲۵]. به نظر می‌رسد به قرینه سفارش به نوشتن و آویختن بر شخص موردنظر، این دعا به درمان بیماری جذام ناظر باشد.

۲- آب گوشت گاو

در روایاتی تهیه غذا از گوشت گاو و خوردن آن به نحو آبگوشت، درمان جذام معرفی شده است. امام کاظم^(ع) فرمودند: «هرکس آب گوشت گاو بخورد، خداوند پیسی و خوره را از او دور می‌کند» [۱۷]. تعبیر «أذهب» در این روایت بیشتر ناظر به درمان بودن آبگوشت است.

۲۳. عَلَيْكُمْ بِالْمُعِينَةِ فَإِنَّهَا تَنْفَعُ مِنَ الْجُنُونِ وَ الْجُدَامِ وَ الْبَرَصِ وَ الْأَكْلَةِ وَ وَجَعِ الْأَضْرَاسِ.

۲۴. به نام خداوند بخشنده مهربان، خدا هر چه را بخواهد، نابود می‌کند و [یا] استوار می‌دارد و نوشته اصلی (علم الهی) تنها نزد اوست. ستایش مخصوص خدایی است که شکافنده (و آفریننده) آسمان‌ها و زمین است (و) فرشتگان را فرستادگانی قرار داد که دارای بال‌های دو دو و سه سه و چهار چهار هستند.

۲۵. مَنْ أَكَلَ مَرَقًا بِلَحْمِ بَقَرٍ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُ الْبَرَصَ وَ الْجُدَامَ.

۱۹. ثَلَاثُ لُقَمَاتٍ بِالْمِلْحِ قَبْلَ الطَّعَامِ تَصْرِفُ عَنْ ابْنِ آدَمَ اثْنَيْنِ وَ سَبْعِينَ نَوْعًا مِنَ الْبَلَاءِ مِنْهُ الْجُنُونُ وَ الْجُدَامُ وَ الْبَرَصُ.

۲۰. يَا عَلِيُّ أَفْتَحْ طَعَامَكَ بِالْمِلْحِ وَ اخْتِمِ بِالْمِلْحِ فَإِنَّ مِنْ أَفْتَحِ طَعَامِهِ بِالْمِلْحِ وَ خَتَمِ بِالْمِلْحِ عُوْفِي مِنْ اثْنَيْنِ وَ سَبْعِينَ نَوْعًا مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ مِنْهُ الْجُدَامُ وَ الْجُنُونُ وَ الْبَرَصُ.

۲۱. شَمُوا النَّرْجِسَ وَ لَوْ فِي الْيَوْمِ مَرَّةً وَ لَوْ فِي الْأُسْبُوعِ مَرَّةً وَ لَوْ فِي الشَّهْرِ مَرَّةً وَ لَوْ فِي السَّنَةِ مَرَّةً وَ لَوْ فِي الدَّهْرِ مَرَّةً فَإِنَّ فِي الْقَلْبِ حَبَّةً مِنَ الْجُنُونِ وَ الْجُدَامِ وَ الْبَرَصِ وَ شَمُّهُ يَقْلَعُهَا.

۲۲. فَإِنَّكَ إِذَا قَعَلْتَ ذَلِكَ فَقَدْ أَمِنْتَ مِنَ اللَّفْظَةِ وَ الْبَهَقِ وَ الْبَرَصِ وَ الْجُدَامِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى.

۳-۳ ریحان

گیاه ریحان با نام علمی *Ocimum basilicum* L یکی از جنس‌های مهم تیره نعناع بوده و به‌عنوان یک گیاه دارویی شناخته‌شده در ایران مورد استفاده قرار می‌گیرد. اسانس این گیاه به‌طور عمده شامل فینیل پروپانویدهاست که در درمان بیماری‌هایی چون سردرد، اسهال، سرفه، زگیل، کرم روده و نارسایی‌های کلیوی مورد استفاده قرار می‌گیرد [۲۶].

امام صادق^(ع) فرمود: «ریحان سبزی پیامبران است... و امان انسان از جذام است؛ هر وقت در درون انسان جای گیرد، همه بیماری‌ها را فرومی‌نشانند» [۱۹]. تعبیر «قَمَع» صریح در درمان بودن ریحان است.

۴-۳ اسپند

اسپند با نام علمی *Peganum harmala* گیاهی است که از دیرباز بین انسان‌ها مصارف آیینی و دارویی داشته است. امروزه تأثیرات ضد میکروبی اسپند به اثبات رسیده است. در پژوهشی به‌منظور بررسی اثر ضد میکروبی عصاره‌های گیاه اسپند بر فرم منفرد و ساختارهای بیوفیلیمی برخی از باکتری‌ها قابلیت عصاره‌های گیاه مزبور در مهار فرم منفرد باکتری‌های مورد بررسی تأیید شد. براساس نتایج این پژوهش می‌توان عصاره‌های گیاه اسپند را به‌عنوان یک عامل ضد میکروبی مؤثر در مقابله با باکتری‌های مورد مطالعه پیشنهاد کرد [۲۷]. در مطالعه‌ای دیگر با هدف تعیین اثر ضد باکتریایی شش عصاره گیاهی دارچین، زردچوبه، آویشن، اسپند، بهارنارنج و بومادران در جلوگیری از رشد باکتری‌های مختلف نتایج قابل توجهی به دست آمد. از آن جمله اینکه اسپند، زردچوبه و دارچین قدرت ضد باکتریایی بالاتری دارند و می‌توان از آن‌ها به‌عنوان یک دارو استفاده کرد [۲۸].

از جمله داروهای جذام در روایات اسپند است. از امام صادق^(ع) درباره اسپند سؤال کردند، فرمود: «آن شفای هفتاد بیماری است که کمترین آن‌ها جذام است. پس مبدا که آن را از دست بدهید» [۱۷]. ترکیب «شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ» صریح در درمان بودن اسپند است.

۴-۴ آموزه‌های ناظر به پیشگیری از جذام

۱- برگ سنا

سنا با نام علمی *Cassia Angustifolia* و *Cassia angustifolia* Vahl یک گیاه ارزشمند دارویی و مقاوم به خشکی از خانواده گل ارغوان است. منشأ این گیاه عربستان و سومالی بوده

^{۲۶}. الْحَوَكُ يَقْتُلُ الْاَنْبِيَاءَ ... وَ هُوَ اَمَانٌ مِنَ الْجَذَامِ اِذَا اسْتَقَرَّ فِي جَوْفِ الْاِنْسَانِ قَمَعُ الدَّاءِ كُلِّهِ.

^{۲۷}. الحرمل ... هُوَ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً اَهُونُهُ الْجَذَامُ فَلَا تَغْفُلُوا عَنْهُ.

^{۲۸}. لَوْ عَلِمَ الْاِنْسَانُ مَا فِي السَّنَا لَقَاتَبُوا كُلَّ مَقَالٍ مِنْهُ يَبْتَغَالِيْنَ مِنْ دَهَبٍ اَمَّا اِنَّهُ اَمَانٌ مِنَ الْبَهَقِ وَ الْبَرَصِ وَ الْجَذَامِ وَ الْجُونِ وَ الْقَالِجِ وَ اللُّقْوَةِ وَ يُؤْخَذُ مَعَ

و در هندوستان بومی شده است. برگ‌ها و میوه‌های این گیاه دارای ترکیبات آنتراکوینونی به نام سنوزوید A و B است که کاربرد زیادی به‌عنوان ملین در صنعت داروسازی دارند. همچنین در این گیاه، ترکیبات گلیکوزیدی مانند رین، کریزوفنل، امودین و آلو-امودین نیز وجود دارد. گیاه سنای هندی علاوه بر خاصیت مسهلی، در درمان بزرگی طحال، کم‌خونی، حصبه، وبا، یرقان، نقرس، روماتیسم، تومورها و برونشیت نیز به کار می‌رود [۲۹].

از جمله موادی که در منابع اسلامی به‌عنوان پیشگیری از جذام مطرح شده است، برگ سناسن است. امام صادق^(ع) می‌فرماید: «اگر مردم خاصیت سنا را بدانند، هر مثقالش را به یک مثقال طلا می‌خریدند. سنا از لکه‌های بدن، پیسی، خوره، دیوانگی، فلج و انحراف صورت امان می‌بخشد. به سنا، مویز سرخ بی‌هسته و هلیله کابلی و هلیله زرد و سیاه به‌اندازه مساوی افزوده گردد و به وزن سه درهم (ده گرم) ناشتا خورده شود و موقع خواب نیز همان مقدار مصرف شود که این سید دواهاست» [۲۵]. واژه «امان» صریح در پیشگیری است و تعبیر «سید الادویه» هر چند قرینه‌ای برای درمان بودن برگ سناسن است؛ چون دارو زمانی استفاده می‌شود که شخص بیمار شده باشد، اما آنچه مسلم است عامل پیشگیری بودن سنا نسبت به جذام است. البته قابل ذکر است که سنا دارویی است که به‌خاطر فواید و خواصش در اکثر نسخه‌های منابع اسلامی وجود دارد. بهترین روش استفاده آن دم کردن است.

۴-۴ شلغم

شلغم با نام علمی *Brassica Napus* L گیاهی دارویی است که در طب سنتی کاربردهای گوناگونی دارد. در مطالعه‌ای با هدف بررسی اثرات ضد باکتریایی عصاره الکلی گیاه شلغم بر روی تعدادی از باکتری‌های بیماری‌زا معلوم شد که عصاره گیاه مزبور از رشد باکتری‌های مورد آزمایش جلوگیری می‌کند. این تحقیق اذعان می‌کند که عصاره الکلی گیاه در شرایط آزمایشگاهی بر رشد باکتری‌های بیماری‌زا اثرات مهارکنندگی قابل ملاحظه‌ای داشته است [۳۰].

از امام صادق^(ع) نقل شده است که فرمود: «بر شما باد شلغم. پس آن را بخورید و مداومت کنید در آن ... هیچ‌کس نیست که در او ریشه‌ای از جذام نباشد. پس این ریشه را با شلغم بسوزانید» [۱۹]. تعبیر «فَأَذِيبُوهُ» صریح در پیشگیری شلغم از جذام است.

۴-۴ چغندر

چغندر با نام علمی *Beta vulgaris* گیاه معروفی است. از امام

الزَّيْبِ الْأَحْمَرِ الَّذِي لَا نَوَى لَهُ وَ يُجْعَلُ مَعَهُ هَلِيلَجٌ كَابِلِيٌّ وَ أَصْفَرٌ وَ أَسْوَدٌ أَجْزَاءٌ سَوَاءٌ يُؤْخَذُ عَلَى الرَّيْقِ مَقْدَارُ ثَلَاثَةِ دَرَاهِمٍ وَ إِذَا أُوتِيَ إِلَى فِرَاشِكَ مِثْلُهُ وَ هُوَ سَيِّدُ الْأَدْوِيَةِ.

^{۲۹}. عَلَيْكُمْ بِالسَّلْجَمِ فَكُلُوهُ وَ اَذِيبُوا أَكْلَهُ ... فَمَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَ بِهِ عَرَقٌ مِنَ الْجَذَامِ فَأَذِيبُوهُ بِأَكْلِهِ.

صادق^(ع) روایت شده است که فرمود: «خوردن چغندر در برابر جذام ایمنی می‌دهد»^[۲۵]. تعبیر «یؤمن» صریح در پیشگیری چغندر از جذام است.

۴-۴ تره‌گندنا (الکراث)

کراث که در فارسی گندنا گویند [۳۱]، با نام علمی Allium ampeloprasum نوعی از تره است. از امام صادق^(ع) درباره تره سؤال شد، فرمود: «آن را بخورید که در آن چهار ویژگی است: بوی دهان را خوش می‌سازد، بادها را از بدن می‌راند، بواسیر را ریشه‌کن می‌کند و هرکس را که بدان مدامت کند، از جذام ایمن می‌دارد»^[۱۹]. تعبیر «أمان» صریح در پیشگیری تره از جذام است.

۴-۵ بهداشت هفتگی ناخن و موی پشت لب

توجه منظم به بهداشت پوست، مو و ناخن می‌تواند در پیشگیری از بیماری‌های پوستی مؤثر باشد. حضرت امام صادق^(ع) به عبدالله بن هلال می‌فرماید: «در روز جمعه ناخن و شاربیت را کوتاه کن و اگر ناخن کوتاه است، آن را سوهان بزن که هرگز دیوانگی، خوره و پیسی به تو نرسد»^[۱۹]. تعبیر «لا یصیبک» صریح در پیشگیری است. در این روایات هم به امور بهداشتی فردی توجه شده و هم نظم در آن مورد تأکید قرار گرفته است. ازسویی، رعایت بهداشت فردی به روزی تعطیل، یعنی جمعه، واگذاشته شده است. توجه به این نکته که جذام یک بیماری پوستی است، تأثیر بهداشت پوست، مو و ناخن در پیشگیری از آن را به‌خوبی توجیه می‌کند.

۴-۶ شانه زدن ابرو

امام صادق^(ع) فرمود: «شانه زدن ابروان امان است از خوره»^[۱۷]. واژه «امان» صریح در پیشگیری است.

۴-۷ گشادی آستین و بهداشت موی دماغ

توجه به نوع لباس و بهداشت بدن از جمله مواردی است که در پیشگیری جذام مؤثر است. طبق روایتی حضرت امام صادق^(ع) گشادی و تنگ نبودن آستین و بهداشت موی دماغ را مانع ابتلا به جذام معرفی کرده است. حضرت می‌فرماید: «گشادی آستین و موی بینی امان از خوره است»^[۱۹]. جلوگیری موی دماغ از ابتلا به

جذام با مطلبی که در سرایت و انتقال بیماری جذام گفته شد، کاملاً هماهنگ است. همان‌گونه که گذشت، طبق مطالعات پزشکی و دینی، تنفس مهم‌ترین راه انتقال بیماری جذام است [۷] و [۸]. از این‌رو، توجه به حکمت موهایی که به‌صورت خدادادی می‌روید و اهتمام به بهداشت بینی می‌تواند مانع از ورود بسیاری از میکروب‌ها، ویروس‌ها، باکتری‌ها از جمله باکتری جذام به بدن شود. اما درعین حال تنگی یا گشادی آستین چه ارتباطی با پیشگیری از جذام دارد، نیازمند بررسی است. البته کاملاً قابل‌قبول است که پوشیدن لباس تنگ به‌خاطر عدم جریان هوای سالم و تعریق و اجتماع میکروب‌ها می‌تواند زمینه ابتلا به بیماری‌های پوستی را فراهم کند.

۴-۸ نوره و حنا

از موارد دیگری که در منابع اسلامی به‌عنوان عامل پیشگیری از جذام معرفی شده است، استفاده از نوره و حناست. نوره ازبیربنده میکروب و قارچ‌کش و بهترین پیشگیری از بیماری‌های پوستی است. از گذشته‌های دور تا امروز حنا یکی از مهم‌ترین و قابل‌توجه‌ترین گیاهان زینتی و دارویی برای ما ایرانی‌ها بوده است. حنا به گفته حکمای طب سنتی ایران، گیاهی سردوخشک و هم گرم‌وخشک است. این گیاه رنگی خواص بسیاری نیز دارد و در طبّ عامیانه برای پیشگیری و درمان بسیاری از بیماری‌ها به کار می‌رفته است [۳۲]. در یک مطالعه، فعالیت ضد میکروبی عصاره حنا علیه باکتری‌های استافیلوکوکوس اورئوس (باکتری گرم‌مثبت) و سودوموناس آئروژینوزا (باکتری گرم‌منفی) با پایین‌ترین غلظتی که از رشد میکروارگانیسم‌ها جلوگیری می‌کند (MIC)، بررسی شد. یافته‌های این مطالعه استفاده از حنا را در درمان عفونت‌های پوست و زخم پیشنهاد می‌کند و همچنین به نظر می‌رسد که این ماده طبیعی می‌تواند عامل امیدبخش در پیشگیری و درمان بیماری‌های پوستی باشد [۳۳].

حسین بن موسی، فرزند امام کاظم^(ع)، درباره حضرت می‌گوید: «پدرم، موسی بن جعفر^(ع)، هروقت تصمیم می‌گرفت به حمام برود، دستور می‌داد سه مرتبه حمام را روشن کنند، به‌طوری گرم می‌شد که نمی‌توانست وارد شود تا سیاه‌های حبشی می‌رفتند برای پدرم فرش می‌گسترند. حضرت وقتی وارد می‌شد، از فرط گرما گاهی می‌نشست و گاهی می‌ایستاد. روزی از حمام خارج شد. مردی از

۳۲. خُذْ مِنْ شَارِبِكِ وَأَظْفَارِكَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا شَيْءٌ فَحَكِّهَا لَا يُصِيبُكَ جُنُونٌ وَلَا جُذَامٌ وَلَا بَرَصٌ.
۳۳. تَسْرِيحُ الْحَاجِّينِ أَمَانٌ مِنَ الْجُذَامِ.
۳۴. سَعَةُ الْجُرْبَانِ وَنَبَاتُ الشَّعْرِ فِي الْأَنْفِ أَمَانٌ مِنَ الْجُذَامِ.

۳۰. أَكَلُ السَّلْقِ يُؤْمِنُ مِنَ الْجُذَامِ.

۳۱. الکراث ... كُلُّهُ فَإِنْ فِيهِ أَرْبَعُ خَصَالٍ يُطِيبُ النَّكْهَةَ وَ يَطْرُدُ الرِّيحَ وَ يَقْطَعُ الْبَوَاسِيرَ وَ هُوَ أَمَانٌ مِنَ الْجُذَامِ لِمَنْ أَدْمَنَ عَلَيْهِ.

ساخت واکسن بیماری‌ها سوق داده است. واکسن عبارت است از میکروب‌های ضعیف‌شده مولد امراض و یا سموم میکروبی ضعیف‌شده آن‌ها [۲۵]. البته تحقیقات پزشکی واکسن بثور را برای جذام توصیه می‌کند، ولی جالب‌توجه است که اولین واکسن توسط ادوارد جنر^{۳۸} (۱۷۴۹-۱۸۲۳ میلادی)، پزشک انگلیسی در بیماری آبله، کشف شد [۲۶]. حال اگر رابطه زکام با جذام شناسایی شود، قطعاً یکی از وجوه اعجاز علمی بیانات دینی اثبات خواهد شد.

۴-۱۰ پیشگیری با آیات قرآن

الف. سوره نحل

امام محمد باقر^(ع) فرمود: «هرکس سوره نحل را در هر ماه تلاوت کند، از قرض در این دنیا و هفتاد نوع بلا که سبک‌ترین آن‌ها دیوانگی، خوره و پیسی است، در امان خواهد بود»^{۳۹} [۲۷]. واژه «کُفّی» در این روایت ناظر به پیشگیری سوره نحل از موارد یاد شده است.

ب. سوره یس

امام باقر^(ع) فرمود: «هرکه سوره یس را یکبار در طول عمرش تلاوت کند، خداوند به تعداد همه آفریدگان در دنیا و همه آفریدگان در آخرت و آسمان به‌ازای هریک او را دو هزار هزار (دو میلیون) پاداش و حسنه نوپسند و به همان تعداد از گناهانش پاک سازد و ناداری، بدهکاری، خانه‌خوابی، درماندگی، خوره، دیوانگی، وسواس و بیماری آسیب‌رسان او را نرسد»^{۴۰} [۲۷]. تعبیر «لَمْ يَصِبْهُ» در این روایت صریح در پیشگیری سوره یس از بیماری‌هایی نظیر جذام است.

۴-۱۱ اذکار و ادعیه

الف. دعای پیامبر برای ایمنی از جذام و بیماری‌های بد

در روایت آمده که پیامبر^(ص) از جذام و برخی بیماری‌ها بد به

اولاد زبیر به نام کُنید به او برخورد که در دستش اثر حنا داشت. حضرت فرمود: روی دستت چیست؟ عرض کرد: حنا. فرمود: پدرم که دانشمندترین فرد زمان خود بود، از پدر خود از جدش نقل کرد که پیامبر اکرم^(ص) فرمود: هرکس داخل حمام شود، ابتدا نوره بکشد و سپس از فرق سر تا کف پا حنا به خود بمالد، برایش امان است از دیوانگی، خوره، پیسی و مرض خارش پوست تا مرتبه دیگر که باز نوره می‌کشد^{۴۱} [۱۹]. واژه «امان» در این روایت صریح در پیشگیری است.

۴-۹ زکام

در آموزه‌های فراوانی ابتلا به زکام به‌عنوان پیشگیری از جذام معرفی شده است. طبق این آموزه‌ها، بیماری زکام و سرماخوردگی که به ریزش ترشحات از چشم و بینی منجر می‌شود برای بدن نافع و سودمند است. از علی^(ع) نقل شده که پیامبر خدا^(ص) فرمود: «چهار چیز را بد ندانید که آن‌ها برای چهار چیز است: از زکام بدتان نیاید که آن امان از جذام است و از دمل بدتان نیاید که آن امان از برص است و از درد چشم بدتان نیاید که آن امان از کوری است و از سرفه بدتان نیاید که آن امان از فلج است»^{۴۲} [۲۳]. سودمندی زکام به‌قدری مهم بوده که امام فرزندان خود را هنگام ابتلا به آن درمان نمی‌کردند [۱۹]. امام صادق^(ع) درباره پیامبر فرمود: «حضرت رسول^(ص) خود را هنگام ابتلا به زکام درمان نمی‌کرد و می‌فرمود: هیچ‌کس نیست، مگر اینکه در او رگی از جذام وجود دارد؛ وقتی که به زکام مبتلا می‌شود، آن رگ را قلع‌و‌قمع می‌کند»^{۴۳} [۲۴].

ازهروری طبق این روایات، عدم ابتلا به زکام و در نتیجه خارج نشدن مایعات اضافی دماغ زمینه جذام را مستعد می‌کند. این مطلب نیازمند تحقیق علمی است. مقتضی است دانشمندان مسلمان پیرامون ارتباط زکام با جذام تحقیق کنند. البته امروزه ایمنی بدن به‌وسیله ورود برخی میکروب‌ها اثبات شده است. مطالعات تجربی بشر را به

^{۳۵} كَانَ أَبِي مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ (ع) إِذَا أَرَادَ دُخُولَ الْحَمَّامِ أَمَرَ أَنْ يُوقِدَ لَهُ عَلَيْهِ ثَلَاثًا وَ كَانَ لَا يُمْكِنُهُ دُخُولُهُ حَتَّى يَدْخُلَهُ السُّودَانُ فَيُلْقُونَ لَهُ اللَّبُودَ فَإِذَا دَخَلَهُ فَمَرَّةً قَاعِدٌ وَ مَرَّةً قَائِمٌ فَخَرَجَ يَوْمًا مِنَ الْحَمَّامِ فَاسْتَقْبَلَهُ رَجُلٌ مِنْ آلِ الزُّبَيْرِ يُقَالُ لَهُ كُنَيْدٌ وَ بَيَّدَهُ أَثَرُ حَنَاءٍ فَقَالَ مَا هَذَا الْأَثَرُ بِيَدِكَ فَقَالَ أَثَرُ حَنَاءٍ فَقَالَ وَيْلَكَ يَا كُنَيْدُ حَدِّثْنِي أَبِي وَ كَانَ أَعْلَمُ أَهْلَ زَمَانِهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَنْ دَخَلَ الْحَمَّامَ فَاطَّلَى ثُمَّ اتَّبَعَهُ بِالْحَنَاءِ مِنْ قَرْنِهِ إِلَى قَدَمِهِ كَانَ أَمَانًا لَهُ مِنَ الْجُنُونِ وَ الْجَذَامِ وَ الْبَرَصِ وَ الْأَكَلَةِ إِلَى مِثْلِهِ مِنَ الثَّوَرَةِ.

^{۳۶} لَا تَكْرَهُوا أَرْبَعَةً فَإِنَّهَا لِأَرْبَعَةٍ لَا تَكْرَهُوا الزُّكَّامَ فَإِنَّهُ أَمَانٌ مِنَ الْجَذَامِ وَ لَا تَكْرَهُوا الدَّمَامِيلَ فَإِنَّهَا أَمَانٌ مِنَ الْبَرَصِ وَ لَا تَكْرَهُوا الرَّمَدَ فَإِنَّهُ أَمَانٌ مِنَ الْعَمَى وَ لَا تَكْرَهُوا السَّعَالَ فَإِنَّهُ أَمَانٌ مِنَ الْفَالَجِ.

^{۳۷} كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لَا يَتَدَاوَى مِنَ الزُّكَّامِ وَ يَقُولُ: مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَ بِهِ عَرَقٌ مِنَ الْجَذَامِ فَإِذَا أَصَابَهُ الزُّكَّامُ قَمَعَهُ.

^{۳۸} Edward Jenner

^{۳۹} مَنْ قَرَأَ سُورَةَ النَّحْلِ فِي كُلِّ شَهْرٍ كُفِّيَ الْمَغْرَمُ فِي الدُّنْيَا وَ سَبْعِينَ نَوْعًا مِنَ أَنْوَاعِ الْبَلَايَا أَهْوَنُهُ الْجُنُونُ وَ الْجَذَامُ وَ الْبَرَصُ.

^{۴۰} مَنْ قَرَأَ يَسَ فِي عُمُرِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ خَلْقٍ فِي الدُّنْيَا وَ بِكُلِّ خَلْقٍ فِي الْآخِرَةِ وَ فِي السَّمَاءِ وَ بِكُلِّ وَاحِدٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَ مَحَا عَنْهُ مِثْلَ ذَلِكَ وَ لَمْ يَصِبْهُ فَقْرٌ وَ لَا غَرَمٌ وَ لَا هَدْمٌ وَ لَا نَصَبٌ وَ لَا جُنُونٌ وَ لَا جَذَامٌ وَ لَا وَسْوَاسٌ وَ لَا دَاءٌ يَضُرُّهُ.

خدا پناه می‌برده است: «بارخدا یا به تو پناه می‌برم از پیسی، دیوانگی، خوره و بیماری‌های بد»^{۴۱} [۳۸]. تعبیر «اعوذ» هر چند صریح در پیشگیری نیست و به درمان نیز می‌تواند ناظر باشد، اما ارتباطش با پیشگیری بیشتر است.

ب. ذکر لاحول و لا قوه الا بالله

ابوبصیر از امام جعفر صادق^(ع) نقل می‌کند که حضرت فرمود: «چون نماز شام و صبح را به‌جا آوری، هفت مرتبه بگو: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ. پس به‌درستی که هر که این را بگوید، نه خوره به او می‌رسد و نه پیسی و نه دیوانگی و نه هفتاد نوع از انواع بلا»^{۴۲} [۱۸].

از امام رضا^(ع) نقل شده است که فرمود: «هر کس سه بار در بامداد و سه بار در آغاز شب بگوید: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، نه از شیطان و سلطانی بترسد و نه از پیسی و خوره‌ای هراس یابد»^{۴۳} [۱۸]. به اقتضای قاعده ادبی: «نکره در سیاق نفی مفید عموم است»؛ کسی که این ذکر را صبحگاهان و شامگاهان ورد زبان خویش ساخته، به اذن الهی اصلاً به هیچ برص و جذامی مبتلا نخواهد شد. در این دو روایت تعبیر «لَمْ يُصِبْهُ» و «لَمْ يَخَفْ» ناظر به پیشگیری است.

۴-۱۲ برآوردن نیاز مؤمن

عقبه بن خالد گوید: «من و معلى و عثمان به محضر امام جعفر صادق^(ع) شرفیاب شدیم. پس چون حضرت ما را دید، فرمود: ... و برآوردن نیاز مؤمن دیوانگی، خوره و پیسی را دفع می‌کند»^{۴۴} [۱۵]. تعبیر «يُدْفَعُ» ناظر به پیشگیری است.

۴-۱۳ خوردن ته‌مانده سفره

خوردن ته‌مانده سفره در روایات سفارش شده و مایه شفا از

بیماری‌ها شمرده شده است: «امیر مؤمنان^(ع) فرمود: «هرچه از سفره بریزد (خرده‌های غذا)، شفای همه دردهاست برای کسی که قصد استشفای آن را داشته باشد»^{۴۵} [۱۹]. این کار از روح متواضع، قانع و ساده‌زیستی انسان حکایت می‌کند و نمودی از کارهای نیک است. در روایتی آمده است: «پیغمبر^(ص) ابویوب انصاری را دید که خرده‌های غذا را که از سفره افتاده است، جمع می‌کند. حضرت فرمود: «زندگی تو پُربُركت باد!» ابویوب گوید: عرضه داشتم یا رسول‌الله^(ص)! این دعا برای دیگری هم هست؟ فرمود: «آری، آنچه را تو خوردی (از خرده‌های غذا)، هر کس بخورد، همین دعا برای او نیز هست» و یا فرمود: «هر که چنین کاری کند، خداوند او را از دیوانگی، خوره، پیسی، زرداب و کودنی نگهدارد»^{۴۶} [۲۵]. تعبیر «وَقَاهُ اللَّهُ» ناظر به پیشگیری است.

۴-۱۴ شستن پای عروس توسط داماد

ابوسعید خدری گوید: «رسول خدا^(ص) به علی بن ابی طالب^(ع) سفارشی کرد و فرمود: یا علی هنگامی که عروس را به خانه خود می‌آوری، کفش او را از پای درآور تا بنشیند و پای او را با آب بشوی و آن آب را از در خانه تا آخرین نقطه حیاط خانه بریز؛ زیرا اگر چنین کنی، خداوند هفتاد هزار نوع تنگ‌دستی را از آن خانه ببرد و هفتاد هزار نوع برکت وارد کند و هفتاد رحمت نازل کند که بالین سر عروس بگردند تا اینکه برکتش به همه زوایای خانه تو برسد و عروس تا زمانی که در آن خانه هست، از دیوانگی، خوره و پیسی ایمن باشد»^{۴۷} [۱۱]. در این روایت واژه «تَأْمَنَ» صریح در پیشگیری این کار از جذام است.

رعایت توصیه این روایت نه تنها عاملی برای مقابله با فقر، پیسی، جنون و جذام است، بلکه تأکیدی بر نکته ریزی است که می‌تواند سرآغاز شیرینی برای زندگی مشترک زوجین شود. شستن پای عروس توسط داماد حکایت از روح محبت و تواضع صمیمانه‌ای است

^{۴۶}. وَ رَأَى النَّبِيَّ (ص) أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ يَلْتَقِطُ نَتَارَةً الْمَائِدَةِ فَقَالَ صُ بُرِكَ لَكَ وَ بُرِكَ عَلَيْكَ وَ بُرِكَ فَيْكَ فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ لَغَيْرِي قَالَ نَعَمْ مَنْ أَكَلَ مَا أَكَلْتُ فَلَهُ مَا قُلْتُ لَكَ أَوْ قَالَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ وَقَاهُ اللَّهُ الْجُنُونَ وَ الْجُذَامَ وَ الْبَرَصَ وَ الْمَاءَ الْأَصْفَرَ وَ الْحَمَقَ.

^{۴۷}. أَوْصَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ (ع) فَقَالَ يَا عَلِيُّ إِذَا دَخَلْتَ الْعُرُسُ بَيْتَكَ فَاخْلَعْ خُفَيْهَا حِينَ تَجْلِسُ وَ اغْسِلْ رِجْلَيْهَا وَ صَبِّ الْمَاءَ مِنْ بَابِ دَارِكَ إِلَى أَقْصَى دَارِكَ فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ أَخْرَجَ اللَّهُ مِنْ بَيْتِكَ سَبْعِينَ أَلْفَ لَوْنٍ مِنَ الْفَقْرِ وَ أَدْخَلَ فِيهِ سَبْعِينَ أَلْفَ لَوْنٍ مِنَ الْبَرَكَةِ وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ سَبْعِينَ رَحْمَةً تُزَفِّرُ عَلَى رَأْسِ الْعُرُسِ حَتَّى تَنَالَ بِرُكْنِهَا كُلَّ زَاوِيَةٍ فِي بَيْتِكَ وَ تَأْمَنَ الْعُرُسُ مِنَ الْجُنُونِ وَ الْجُذَامِ وَ الْبَرَصِ أَنْ يُصِيبَهَا مَا دَامَتْ فِي تِلْكَ الدَّارِ.

^{۴۱}. اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبَرَصِ، وَ الْجُنُونِ وَ الْجُذَامِ، وَ سَيِّئِ الْأَسْقَامِ.

^{۴۲}. إِذَا صَلَّيْتَ الْمَغْرِبَ وَ الْعُذَةَ فَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ سَبْعَ مَرَّاتٍ فَإِنَّهُ مَنْ قَالَهَا لَمْ يُصِبْهُ جُذَامٌ وَ لَا بَرَصٌ وَ لَا جُنُونٌ وَ لَا سَبْعُونَ نَوْعًا مِنْ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ.

^{۴۳}. مَنْ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حِينَ يُصْبِحُ وَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حِينَ يُمْسِي لَمْ يَخَفْ شَيْطَانًا وَ لَا سُلْطَانًا وَ لَا بَرَصًا وَ لَا جُذَامًا.

^{۴۴}. دَخَلْتُ أَنَا وَ الْمُعَلَّى وَ عُثْمَانُ بْنُ عِمْرَانَ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فَلَمَّا رَأَانَا قَالَ: ... وَ قَضَاءُ حَاجَةِ الْمُؤْمِنِ يَدْفَعُ الْجُنُونَ وَ الْجُذَامَ وَ الْبَرَصَ.

^{۴۵}. كُلُّوْا مَا يَسْقُطُ مِنَ الْخَوَانِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يَأْذِنُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَشْفِي بِهِ.

که زوجین برکت زندگیشان را با آبی که پاک‌کننده هر چیزی است، به اذن خدا خواهد داشت. می‌جویند. طبیعی است که شروعی چنین سرانجامی نیک و بابرکت

جدول ۱. جدول موارد مطرح‌شده در روایات

ردیف	ماده یا فعالیت مطرح‌شده در روایت	زمینه ابتلا/پیشگیری/درمان
۱	خوردن غده‌های درون گوشت	زمینه ابتلا در خود
۲	خوردن شبانه تره‌تیزک	زمینه ابتلا در خود
۳	خلال با شاخه ریحان و انار	زمینه ابتلا در خود
۴	اغتسال با آبی که قبلاً در آن غسل شده است	زمینه ابتلا در خود
۵	مجامعت با همسر در حیض	زمینه ابتلا در نسل
۶	خوردن نمک	پیشگیری و درمان با امور مادی
۷	بویدن گل نرگس	پیشگیری و درمان با امور مادی
۸	حجامت	پیشگیری و درمان با امور مادی
۹	آیه یمحوا الله ما یشاء ... و الحمد لله الذی فاطر ...	درمان با امور معنوی
۱۰	خوردن آبگوشت گاو	درمان با امور مادی
۱۱	خوردن ریحان	درمان با امور مادی
۱۲	خوردن اسپند	درمان با امور مادی
۱۳	نوشیدن دمنوش برگ سنا	پیشگیری با امور مادی
۱۴	خوردن شلغم	پیشگیری با امور مادی
۱۵	خوردن چغندر	پیشگیری با امور مادی
۱۶	خوردن تره‌گندنا	پیشگیری با امور مادی
۱۷	بهداشت با نوره و حنا	پیشگیری با امور مادی
۱۸	بهداشت هفتگی ناخن و موی پشت لب	پیشگیری با امور مادی
۱۹	شانه زدن ابرو	پیشگیری با امور مادی
۲۰	گشادی آستین و بهداشت موی دماغ	پیشگیری با امور مادی
۲۱	زکام شدن	پیشگیری با امور مادی
۲۲	سوره نحل	پیشگیری با امور مادی
۲۳	سوره یس	پیشگیری با امور مادی
۲۴	دعای پیامبر	پیشگیری با امور معنوی
۲۵	لا حول و لا قوة الا بالله	پیشگیری با امور معنوی
۲۶	قضای حاجت مؤمن	پیشگیری با امور معنوی
۲۷	خوردن ته‌مانده سفره	پیشگیری با امور معنوی
۲۸	شستن پای عروس	پیشگیری با امور معنوی

جدول ۲. درصد شیوه‌ها در روایات

آموزه‌های ناظر به زمینه ابتلا	۱۷/۸۵٪
آموزه‌های ناظر به جامع پیشگیری و درمان	۱۰/۷۱٪
آموزه‌های ناظر به درمان تنها	۱۴/۲۸٪
آموزه‌های ناظر به پیشگیری تنها	۵۷/۱۴٪

جدول ۳. درصد به‌صورت کلی

آموزه‌های ناظر به پیشگیری به‌صورت کلی	۷۴/۸۵٪
آموزه‌های ناظر به درمان به‌صورت کلی	۲۴/۹۹٪

نتیجه‌گیری

اسلام به بیماری‌های مختلفی از جمله جذام نظر داشته و در راستای پیشگیری و درمان آن روش‌هایی ارائه کرده است. روش‌های اسلامی را می‌توان ذیل دو عنوان کلی روش‌های مادی و معنوی دسته‌بندی کرد. روش‌های اسلامی بیشتر ناظر به کنترل و پیشگیری جذام است و در مواردی درمان نیز مدنظر بوده است. نزدیک به سی روش درباره پیشگیری و درمان جذام که تقریباً

که تحقیقات ارزنده علمی و میدانی خود را درباره جذام در اختیار قرار دادند ابراز می دارد.

تضاد منافع

در این پژوهش هیچ گونه تضاد منافی برای نویسندگان وجود ندارد.

ملاحظات اخلاقی

تمام ملاحظات اخلاقی در این مقاله رعایت شده است.

سهم نویسندگان

اکبر ساجدی (پژوهشگر اصلی و نویسنده مسئول): ایده اصلی، نگارنده مقدمه، روش شناسی و جمع‌بندی پژوهش؛ عبدالناصر رفیع (پژوهشگر کمکی): نگارنده داده های علمی و تجربی و بحث؛ میرجعفر طباطبایی چهاربرج (پژوهشگر کمکی): گردآوری داده ها.

حمایت مالی

این پژوهش به صورت آزاد انجام یافته و حمایت مالی ندارد.

دوسومش روش‌های مادّی و یک‌سوم معنوی است، در آموزه‌های دینی وارد شده است.

راه‌های پیشنهادی اسلام برای پیشگیری و درمان بیماری‌ها عموماً و جذام خصوصاً بسیار ساده، کم‌هزینه و درعین‌حال مهم است. از نظر اسلام، استفاده صحیح از طبیعت و منابع سرشار غنی آن از بوییدن گل گرفته تا رعایت منظم بهداشت فردی نقش بسزایی در درمان و پیشگیری بیماری‌ها دارد.

توجه به ادعیه و راز و نیاز با پرودگار در کنار تدبیرهای عملی برای درمان و پیشگیری جذام راه وسیعی را جهت مقابله با درد و بیماری فراروی انسان قرار می‌دهد.

اسلام به‌عنوان مجموعه‌ای از نظام‌های متفاوت، همه ابعاد وجودی انسان را در نظر گرفته است. از این‌رو اگر به‌دنبال پیشگیری یا درمان جذام و یا بیماری‌های مشابه بوده، کرامت، اخلاق و سایر ابعاد وجودی او را در نظر گرفته است.

تشکر و قدردانی

نویسنده قدردانی ویژه خود را از جناب آقای دکتر عبدالناصر رفیع

REFERENCES

- Ministry of Health and Medical Education. 2023. [Link](#)
- Haddad Adel GH. Daneshnameh Jahan Eslam. Tehran: Islamic Encyclopedia Foundation. 2014. 9:4532. [Link](#)
- Azdi A. Ketab Al Ma. Tehran: Institute of Medical History Studies, Islamic and Complementary Medicine University of Medical Sciences. 2005:243. [Link](#)
- Moen M. Fahng Moen. Tehran: Amir Kabir. 1992;1:1220-1455. [Link](#)
- Haeim S. Small dictionary English Persian. Tehran: Contemporary Culture; 2000:26. [Link](#)
- www.irsci.com/iran-science-magazine.html.
- Rafi A. A Practical Guide to Clinical Bacteriology. (Translation) Tabriz: Tabriz University of Medical Sciences. 2000:265-272.
- Hag Go S M & Rafi A. The introduction of leprosy and review of the epidemiology, diagnosis ways. Tehran: Monthly Message Labs. 2012:29.
- Ravandi G. Al Daavat. Qom: School Imam Mahdi. 1986:79.
- Ebn Babveih M. Al Khesal. Qom: Jameh Modarresin Publications. 1982;2:520-21.
- Ebn Babveih M. Man La Yahzor Al faqih. Qom: Jameh Modarresin Publications. 1992:3:403.
- Ahmad Ebn Hanbal. Mosnad Ahmad. Beirut: Dar Sader; Undated. 4:390.
- ebn aser M. Al nahayah Fi Kgareb Al hadis. Qom: Esmaelien Publication. 1987; 1:252.
- Roshanzamir A. Take a leprosy. New monthly medication; 2016:16.
- Kuleini M. Kafai. Tehran: Office Islamic culture. 1986;4:34.
- Ebn Babveih M. Man La Yahzor Al faqih. Qom: Jameh Modarresin Publications; 1992:3:403.
- ebna bastam A & H. Teb Al Aemmh. Qom: Sharaf Al Razei Publication; 1990:19-107.
- Kuleini M. Kafai. Tehran: Office Islamic culture. 1986;2:528-31.
- Kuleini M. Kafai. Tehran: Office Islamic culture. 1986;6:236-509.
- Kuleini M. Kafai. Tehran: Office Islamic culture; 1986. Vol 8.P.192
- Resaleh Zahabeyh. Emam Reza. Qom: Khayams House. 1981. 27: 60.
- Ebn Babveih M. Man La Yahzor Al faqih. Qom: Jameh Modarresin Publications. 1992;1:96.
- Hosseini Z , Esmailzadeh S. Having Sex during the Menstruation from the Perspective of Quran and Medicine. *Journal Of Zanjan University Of Medical Sciences And Health Services*. 2014;23-32.
- Mostaghferi G. Teb Al nabi. Najaf: Al hedareih Publications. 1964:22-30.
- Tabarsi F. Makarem Ethics. Qom: Sharaf Al Razei Publication. 1991:76.
- Ziaei M, Sharifi M, Naghdi Badi H, Tahsili J, Ghorbani Nohooji M. A review on Ocimum basilicum L. medicinal plant with a focus on the most important secondary compounds and its medicinal and agronomic properties. *Journal of Medicinal Plants*. 2014;13(52):26-40. [Link](#)
- Mohsenipour Z, Hassanshahian M. Antibacterial activity of Espand (Peganum harmala) alcoholic extracts against six pathogenic bacteria in planktonic and biofilm forms. *Esfahan: Biological Journal of Microorganism*. 2016:109-20. [Link](#)
- Abolghazi M, Abiri R, Majnooni MB, Fallahi B, Babanejad M. Antibacterial effect of six plant extracts on some pathogenic bacteria. *J Clin Res Paramed Sci*. 2013;2(3). [Link](#)
- Naghdi Badi H A, Mehrafarin A, Taherian, N, Qavami N, Nickhah Basti A. A Review on Pharmacological and Agronomical Properties of Senna (Cassia angustifolia Vahl). *Tehran: Journal of Medicinal Plants*. 2012:1-12.
- Alizadeh H, Ghiamirad M, Ebrahimiasl S. The study of antibacterial activity of alcoholic extract of Brassica Napus L. on some of pathogenic bacteria. *Medical Journal of Tabriz University of Medical Sciences*. 2014;35(6):74-9. [Link](#)
- Nafisi M A. Farhng nafisi. Tehran: Khayam. Vol 4.P.2776.
- Moshiri J, Haj Ali Mohammadi H, Emami K. Therapeutic effects of Henna *jiitm*. 2015;6(3):249-56. [Link](#)
- Behdani M, dr Ghazvini K, Mohammadzadeh AR, dr Sadeghian A. Antibacterial activity of Henna extracts against Staphylococcus aureus and Pseudomonas aeruginosa. *Gonabad: Quarterly of Horizon of Medical Sciences*; 2009. P.46.
- Ebn Babveih M. Al Khesal. Qom: Jameh Modarresin Publications; 1982. Vol 1.P.210. (Full Text In Arabic)
- Kuleini M. Kafai. Tehran: Office Islamic culture. 1986;8:382.
- Moen M. Fahng Moen. Tehran: Amir Kabir. 1992;4:4958.
- www.wikipedia.org.
- Ebn Babveih M. savab Al amal & egab Al amal. Qom: Sharaf Al Razei Publication. 1985:107-188.
- Shobbar A..Teb Al Aemmh. Beirut: Al ershad culture. 2007:285.